

Centar za građansko obrazovanje

SIGURNA ŽENSKA KUĆA

Beogradski centar
za ljudska prava

LATVIAN CENTRE
FOR HUMAN
RIGHTS

Završna ocjena o ispunjenosti preporuka datih u Izvještaju: *Poštovanje ljudskih prava štićenika Javne ustanove Zavod "Komanski most"*

Projekat finansira Evropska Unija
posredstvom Delegacije Evropske unije u Cmoj Gori

Ambasada
Savezne Republike Njemačke
Podgorica

Podgorica, februar, 2013.

Ovaj dokument nastao je uz finansijsku pomoć Evropske unije i Ambasade Savezne Republike Njemačke u Podgorici. Sadržaj dokumenta je isključiva odgovornost Akcije za ljudska prava i ni u kom slučaju ne odražava stavove donatora.

Uvod

U okviru projekta "Monitoring poštovanja ljudskih prava u ustanovama zatvorenog tipa u Crnoj Gori"¹, nevladine organizacije Akcija za ljudska prava (HRA), kao nosilac projekta, Centar za antidiskriminaciju "EKVISTA", Centar za građansko obrazovanje (CGO) i Sigurna ženska kuća (SŽK), objavile su 1. novembra 2011. godine izvještaj "Poštovanje ljudskih prava štićenika Javne ustanove Zavod "Komanski most" (u daljem tekstu "Izvještaj").²

U Izvještaju je predstavljen stepen primjene 30 preporuka Evropskog komiteta za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja Savjeta Evrope (*European Committee for Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* - CPT) za unapređenje poštovanja prava štićenika Javne ustanove (JU) Zavod "Komanski most", datih u Izvještaju crnogorskoj Vladi o posjeti Komiteta Crnoj Gori od 15. do 22.septembra 2008. godine, kao i 10 preporuka Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore datih u Izvještaju Zaštitnika o stanju ljudskih prava mentalno oboljelih lica smještenih u ustanovama u martu 2011.godine. U okviru zaključaka Izvještaja, monitoring tim nevladinih organizacija dao je ukupno 50 preporuka, od kojih su neke bile ponovljene preporuke CPT-ja i Zaštinika ljudskih prava i sloboda. Preporuke su upućene: direktoru JU Zavod "Komanski most", Ministarstvu zdravlja, Ministarstvu rada i socijalnog staranja i Ministarstvu finansija, u cilju zaštite i unaprjeđenja poštovanja ljudskih prava osoba s intelektualnim invaliditetom smještenih u ovoj ustanovi.

Poslije nešto više od godinu dana od objavljivanja Izvještaja sa preporukama, monitoring tim nevladinih organizacija izradio je u februaru 2013. ove završne ocjene o ispunjenosti preporuka.

Završne ocjene o ispunjenosti preporuka zasnovane su na sljedećim izvorima informacija:

1. odgovorima dobijenim od direktora Javne ustanove Zavod "Komanski most" (u nastavku: "Zavod");
2. odgovorima dobijenim od Ministarstva rada i socijalnog staranja;³
3. odgovorima dobijenim od Ministarstva zdravlja;⁴
4. podacima prikupljenim prilikom nenajavljene posjete Zavodu 23. marta 2012;⁵

¹ Detaljnije o projektu dostupno na: <http://www.hracion.org/?p=1151>.

² Izvještaj sa preporukama dostupan http://www.hracion.org/wp-content/uploads/Izviestaj_monitoring_tima-13nov2011.pdf

³ Odgovor Ministarstva rada i socijalnog staranja br.56-65/2013 od 06.02.2013.godine

⁴ Odgovor Ministarstva zdravlja Akciji za ljudska prava od 13.02.2013.

5. podacima prikupljenim prilikom posjeta Zavodu 3. i 24. avgusta 2012;⁶
6. podacima prikupljenim prilikom posjete Zavodu 23. januara 2013;⁷
7. podacima prikupljenim prilikom monitoring posjete, 31. januara 2013;⁸
8. podacima prikupljenim prilikom nenajavljene monitoring posjete 13. februara 2013;⁹
9. razgovorima sa štičenicima;
10. razgovoru sa direktorom Zavoda 18. februara 2013.

U nastavku slijedi tabela sa preporukama i ocjenama njihove primjene.

NAPOMENA: Pored svake preporuke, navedene su skraćenice koje označavaju naziv tijela koje je dalo preporuku.

Značenje skraćenica:

CPT - *Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja*

ZLJPS - *Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore*

MT – *NVO monitoring tim*

Izveštaj - *Izveštaj NVO monitoring tima o poštovanju ljudskih prava štičenika Javne ustanove Zavod "Komanski most" od 01.11.2011.godine.*

⁵ Posjetu obavile asistentkinja koordinatorke projekta Maja Raičević i monitor Jovana Hajduković, socijana radnica.

⁶ Posjetu obavila Maja Raičević, asistentkinja koordinatorke projekta.

⁷ Posjetu obavio tim u sastavu: asistentkinja koordinatorke projekta Maja Raičević i monitor Jovana Hajduković, socijana radnica.

⁸ Posjetu obavili Maja Raičević, Milan Šaranović, asistenti koordinatorke projekta i Jovana Hajduković, monitor.

⁹ Posjetu obavile asistentkinja koordinatorke projekta Maja Raičević i monitor Jovana Hajduković, socijana radnica.

Ocjena ispunjenosti preporuka za Javnu ustanovu Zavod "Komanski most" (u nastavku "Zavod")

Od ukupno 50 preporuka NVO monitoring tima, primijenjena je 21 preporuka (42%), djelimično je primjenjeno 17 (34%), a 12 (24%) nije primjenjeno.

Od 30 preporuka CPT-ja iz 2009, 16 preporuka (53,33%) je primjenjeno, 10 (33,33%) djelimično, dok 4 (13,33%) nijesu primjenjene.

Redni broj	Preporuka upućena	Preporuka glasi	Trenutno stanje	Ocjena ispunjenosti
Uslovi života				
1.	Direktoru Zavoda	Obezbijediti finansijska sredstva za izgradnju fiskulturne sale i prostorije za fizikalnu terapiju. (MT)	Uređena je sala za fizikalnu medicinu i kineziterapiju. Opremu za fizikalnu terapiju donirao je UN u Crnoj Gori u okviru projekta "Djelujući kao jedan". Sala je opremljena elektro aparatom za terapiju strujama i pomagalicama kao što su: statično biciklo, traka za trčanje i brzo hodanje, krevet za masažu, krevet za hidrauliku pogodan za korisnike u invalidskim kolicima, strunjače za vježbe, velike lopte za gimnastiku, valjkovi i ljestve. Pored elektro terapije, primjenjuje se takođe i ultrazvučna terapija kao i elektrostimulacija.	<u>Preporuka je ispunjena.</u>

2.	Direktoru Zavoda	Unaprijediti brigu o nepokretnim korisnicima i olakšati rad osoblja sa njima tako što će se: obezbijediti sigurnosni pojasevi za invalidska kolica, transportne ležaljke, pokretne platforme za spuštanje i podizanje korisnika iz kade i pokretni umivaonici. (MT)	Za sve odrasle korisnike invalidskih kolica preko Fonda zdravstva obezbijedjena su invalidska kolica i sigurnosni pojasevi. Pokretna platforma za spuštanje i podizanje korisnika je obezbijedjena od donacije. Međutim djevojčici, korisnici invalidskih kolica, nije obezbijeđen adekvatan sigurnosni pojas.	<u>Preporuka je skoro u potpunosti ispunjena.</u>
3.	Direktoru Zavoda	Zajedničku prostoriju u paviljonu A urediti tako da bude udobnija za korisnike i da odgovara njihovim sposobnostima i potrebama. Zidove oprati ili okrečiti. (MT).	Prilikom naše posjete štićenici su sjedjeli na podu na strunjačama. ¹⁰ Takodje, zatekli smo zaposlene kako kreće dnevni boravak u paviljonu A. ¹¹	<u>Preporuka je ispunjena.</u>
4.	Direktoru Zavoda	Opremiti dvorište Zavoda odgovarajućim mobilijarom za rekreaciju odraslih. (MT).	Od direktora smo dobili informaciju da su u toku pregovori sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja za obezbjeđivanje sredstava za opremanje dvorišta. Obezbijedjena su sredstva za izgradnju plastenika.	<u>Preporuka je djelimično ispunjena.</u>
5.	Direktoru Zavoda	Obezbijediti odgovarajuću rampu za prolaz kolica u dječjem dvorištu (MT).	Rampa za prolaz kolica u dječjem dvorištu je obezbijedjena.	<u>Preporuka je ispunjena.</u>
6.	Direktoru Zavoda	Započeti što prije planirano renoviranje	Kuhinja je renovirana i obezbijedene su	<u>Preporuka je ispunjena.</u>

¹⁰ Vidjeti Izvještaj strana 8.

¹¹ Paviljon A je adaptiran prije dvije godine, međutim od Uprave smo dobili informaciju da krov prokišnjava i da je neophodna sanacija krova na pomenutom paviljonu, što zahtijeva dodatna finansijska sredstva. U planu je i izgradnja nadstrešnice koja bi povezivala paviljone sa kuhinjom kako bi štićenici imali zaklon u slučaju loših vremenskih prilika.

		kuhinje i obezbijediti mašinu za pranje suđa i ljuštenje krompira koje bi umanjile problem nedostajućeg pomoćnog osoblja i olakšale rad štićenicima angažovanim u kuhinji. (ZLJPS, MT).	mašine za pranje sudja i ljuštenje krompira.	
7.	Direktoru Zavoda	Obezbijediti pravo na privatnost štićenika/ca Zavoda, tako što će osoblje voditi računa da se štićenici ne obnažuju pred drugima tokom presvlačenja i što će se, u skladu sa sposobnostima štićenika, obezbijediti ormarići za lične stvari koji mogu da se zaključaju. (CPT, MT).	Prostor je personalizovan. Prilikom posjeta nijesmo primijetili da se štićenici obnažuju pred drugima tokom presvlačenja.	<u>Preporuka je ispunjena</u> imajući u vidu da nemaju svi štićenici čije sposobnosti to omogućavaju ormariće koje je moguće zaključati.
8.	Direktoru Zavoda	Poboljšati ličnu higijenu djece tako što će im se obezbijediti kupanje najmanje dva puta sedmično. (MT).	Od zaposlenih smo dobili informaciju da se preporuka sprovodi u praksi. Prilikom posjeta je higijena djece bila zadovoljavajuća.	<u>Preporuka je ispunjena.</u>
9.	Direktoru Zavoda	Korisnicima invalidskih kolica obezbijediti odgovarajuća pomagala i obezbijediti da svi prilazi i ulazi budu adaptirani tako da ih oni mogu koristiti. (MT).	Preporuka se sprovodi u praksi. U paviljonu A ugrađena su i dva lifta prilagodjena korisnicima invalidskih kolica. Liftovi su obezbijedjeni donacijom Prve banke Crne Gore.	<u>Preporuka je ispunjena.</u>
Zaposleni u Zavodu				

10.	Direktoru Zavoda	Zaposliti psihologa, pedagoga (andragoga) i još tri njegovateljice, u skladu sa postojećim Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta JU Zavod "Komanski most". Ozbiljno razmotriti zapošljavanje i dodatnog osoblja. (CPT12·ZLJPS13·MT).	U periodu od objavljivanja Izvještaja do februara 2013. zaposlene su: tri njegovateljice, dvije radnice na održavanju higijene i jedna radnica u vešeraju. Osim 3 eksterna ljekara konsultanta - izabranog doktora,¹⁴ specijaliste medicine rada, specijaliste neuropsihijatra i doktora stomatologije¹⁵, angažovana su još četiri stručna konsultanta: ginekolog¹⁶, ortoped, fizijatar, fizioterapeut i neurolog. U sklopu programa stručnog usavršavanja u Zavodu od 15.januara 2013.godine pripravnički staž obavlja osam pripravnika sledećih stručnih profila: psiholog, pedagog, defektolog, tri socijalna radnika, politikolog - smjer međunarodni odnosi i grafički dizajner.¹⁷ U Zavodu postoji potreba za	<u>Preporuka je skoro u potpunosti ispunjena.</u> <u>Medjutim, potrebno je angažovati i oligofrenopedagoga. Zavod je otvorio konkurs za ovo radno mjesto, ali po riječima direktora, ovaj kadar je deficitaran i na evidenciji ZZZCG ne postoji ni jedno nezaposleno lice sa ovom stručnom spremom, pa konkurs, do daljnjeg, ostaje otvoren.</u>
-----	------------------	---	---	---

¹² Potrebno je značajno povećati broj članova osoblja koji su u direktnom kontaktu sa štičenicima, uključujući bolničarke, vaspitače, stručnjake za radnu terapiju, socijalne radnike, itd. (stav 126)", Izvještaj crnogorskoj Vladi o posjeti Crnoj Gori Komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja obavljenoj od 15. do 22. septembra

¹³ Da preduzmu sve neophodne mjere za obezbjeđivanje dovoljnog broja specijalizovanog kadra i zaposlenih koji su u direktnom kontaktu sa štičenicima (medicinske sestre, vaspitači/ce, njegovatelj/ce, stručnjaci za radnu terapiju, socijalni radnici), kao i pomoćnog osoblja;

¹⁴ Vidjeti preporuku br.33

¹⁵ Vidjeti preporuku br.32.

¹⁶ Vidjeti preporuku br.34.

¹⁷ Prilikom naše posjete 23.01.2013., pripravnike smo zatekli u paviljonima u direktnom kontaktu sa štičenicima. Grafička dizajnerka oslikavala je zidove dnevnog boravka u paviljonu C. Zaposleni ističu da su rasterećeniji i da im je rad sa štičenicima lakši uz pomoć pripravnika. U razgovoru sa direktorom saznali smo da će nakon isteka pripravničkog staža tražiti odobrenje od Ministarstva finansija za zapošljavanje onih pripravnika koji pokazuju interesovanje za rad u Zavodu.

			angažovanjem oligofrenopedagoga.	
11.	Direktoru Zavoda	Obezbijediti odgovarajući broj osoblja i u vrijeme godišnjih odmora, putem angažovanja osoba sa odgovarajućom stručnom spremom koje se nalaze na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore. Unaprijediti saradnju sa srednjom medicinskom školom i medicinskim fakultetom (MT).	U 2012. godini u skladu sa Pravilnikom o sistematizaciji radnih mjesta zaposleno je još 10 osoba, a od 15. januara primljeno 8 pripravnika, prilikom popodnevni posjeta smo zapazili da je broj osoblja manji nego u jutarnjoj smjeni i da nedostaje dovoljan broj osoba u kuhinji i paviljonu C. Takođe, u kuhinji je, u popodnevnoj smjeni i dalje samo jedna osoba, pa se nedostatak osoblja nadomješćuje angažovanjem štíćenika, koji su, sa pauzama, upošljeni tokom čitavog dana.	<u>Preporuka je djelimično ispunjena, ier je saradnja sa srednjom medicinskom školom i medicinskim fakultetom ostala na istom nivou.</u>

12.	Direktoru Zavoda	Posebno spriječiti da jedna osoba radi sama 12 časova sa desetero djece. (MT).	Prilikom posjeta popodnevni posjeta, uključujući i poslednju -13.02.2013, utvrdili smo da je u dječjem paviljonu u popodnevnoj smjeni angažovana samo jedna njegovateljica, što je nedovoljno imajući u vidu potrebe djece.	<u>Preporuka nije ispunjena.</u>
13.	Direktoru Zavoda	Dodatno motivisati zaposlene tako što će im se obezbijediti stručna konsultantska podrška, supervizija, vrednovanje njihovog rada i adekvatna nadoknada za rad u teškim uslovima. (MT, CPT ¹⁸).	Prema riječima zaposlenih, plate su ostale na istom nivou kao ranije, a ne postoje nikakve beneficije za rad u teškim uslovima. Posjeta konsultantkinje iz Finske koju je angažovao UNDP na projektu transformacije Ustanove je pokazala značaj ovog tipa podrške zaposlenima, jer su im, kako su naveli, njen boravak u Zavodu i stručno mišljenje pomogli u rješavanju profesionalnih dilema i dali potvrdu dobrih praksi koje postoje u Zavodu.	<u>Preporuka djelimično ispunjena,</u> jer zaposlenima nije obezbijedjena kontinuirana stručna konsultantska podrška i supervizija. Takođe, iznos zarada je isti.
14.	Direktoru Zavoda	Sprovoditi kontinuiranu edukaciju svih zaposlenih u Zavodu, koja bi uključivala specijalizovanu obuku koja se tiče svakodnevne njege štićenika i	U Zavodu su od 30.11.- 02.12.2011. godine održane specifične obuke, koje su obuhvatile sljedeće teme: - zdravlje, motivacija i dobrobit osoblja i	<u>Preporuka je ispunjena</u>

¹⁸ " Da crnogorske vlasti istraže mogućnosti obezbjeđenja boljih uslova rada za osoblje kako bi olakšali zapošljavanje odgovarajućeg osoblja i njihovo zadržavanje, i ponuditi kako inicijalnu, tako i kontinuiranu obuku osoblja (stav 126)", Izvještaj crnogorskoj Vladi o posjeti Crnoj Gori Komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja obavljenoj od 15. do 22. septembra, 2008.

		unaprjeđenja njihovih sposobnosti, kao i obuku o njihovim pravima, čime bi se podigao nivo profesionalizma i unaprijedilo postupanje prema štićenicima.	profesionalna rehabilitacija na radnom mjestu -ponašanje u cilju prilagođavanja i mentalno zdravlje -problemi u ponašanju, izazovno ponašanje, stereotipi -rad sa osobama sa izraženom potrebom za podrškom -alternativna komunikacija -seksualno obrazovanje Predavač je bila g-đa Jelena Vahakuopus, konsultatkinja UNDP-a u projektu transformacije Ustanove. 29.11.2011.godine u Zavodu je održan trening za zaposlene i za predstavnike centara za socijalni rad na teme: Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom i aktuelna pravna pitanja u ovoj oblasti, kao i Definicija intelektualnog invaliditeta i osnovna pitanja u rehabilitaciji. Predavači: g-đa Jelena Vahakuopus i g-din Siniša Bjeković. Pored pomenutih edukacija organizovane su i studijske posjete sličnim ustanovama u Njemačkoj, Finskoj i Srbiji.	
15.	Direktoru Zavoda	Obezbijediti odgovarajuću opremu za brigu o nepokretnim štićenicima, koja bi rad sa njima učinila lakšim u fizičkom smislu (MT)	Preporuka se sprovodi u praksi. Vidjeti preporuke br. 2. i br. 9.	<u>Preporuka je ispunjena.</u>

16.	Direktoru Zavoda	Zaposliti dodatno muško osoblje. "Negovateljice" ne bi morale biti samo žene, pogotovo imajući u vidu da je u Zavodu više štićenika nego štićenica. (64:47). (MT).	Od perioda objavljivanja Izvještaja zaposlen je jedan medicinski tehničar angažovan u paviljonu A.	<u>Preporuka je ispunjena.</u>
Zlostavljanje i ograničavanje slobode štićenika				
17.	Direktoru Zavoda	Obučiti osoblje za primjenu tehnika za sprječavanje agresivnosti štićenika. (ZLJPS, MT).	Stanje ostalo nepromijenjeno.	<u>Preporuka nije ispunjena.</u>
18.	Direktoru Zavoda	Uvesti dodatne garancije za hemijsko ograničavanje slobode kretanja. Npr. uvesti poseban registar za ampularnu terapiju u koji bi se unijelo u koliko je sati aplicirana ampula, koja i u kojoj dozi, okolnosti zašto je tome pribjegnuto, ime doktora koji je naložio i ime sestre koja je aplikovala. Podatak o primljenoj ampuli bi trebalo upisati i u medicinski dosije štićenika. (CPT, MT).	Stanje ostalo nepromijenjeno. I dalje postoji samo sveska u koju se upisuju sve terapije (Izvještaj, str. 18).	<u>Preporuka nije ispunjena.</u>
19.	Direktoru Zavoda	Uvesti iste garancije i za mehaničko ograničavanje slobode štićenika - neophodno je uspostaviti registar fiksacija, (MT). Preduzeti dalje korake da se uvede sveobuhvatna i jasno definisana politika upotreba sredstava ograničavanja slobode (stav 129) (CPT)	Zaposleni ističu da se u Zavodu ne sprovodi mehaničko ograničavanje slobode štićenika. U toku je izrada Pravilnika o primjeni sobe za izolaciju.	<u>Preporuka je djelimično ispunjena.</u>

20.	Direktoru Zavoda	Obučiti osoblje kako da spriječi samopovrijeđivanje, posebno autističnih osoba, i obezbijediti tehnička sredstva koja se u tu namjenu koriste u razvijenijim zemljama. (MT). Da crnogorske vlasti preduzmu odgovarajuće korake kako bi zaštitile štićenike od drugih štićenika koji bi ih mogli povrijediti (stav 112.) (CPT)	Obezbijedene su soba za izolaciju i senzorna soba koje mogu služiti i u ovu svrhu, ali nedostaje dodatna obuka za zaposlene.	<u>Preporuka je djelimično ispunjena.</u>
21.	Direktoru Zavoda	Opremiti jednu prostoriju za izolaciju, čiji su zidovi obloženi tapaciranim sundjerom, gdje bi se štićenici smještali u slučaju nemira. (MT). Komitet ističe da stavljanje u izolaciju nikada ne bi trebalo koristiti kao način kažnjavanja lica sa mentalnim nedostatkom (stav 127.)	Opremanje sobe za izolaciju je u završnoj fazi, ostalo je da se ugradi sistem za ventilaciju. Izrada Protokola o primjeni sobe za izolaciju je u toku.	<u>Preporuka je ispunjena.</u>
Sadržaji i organizacija rada sa korisnicima				
22.	Direktoru Zavoda	Unaprijediti postojeće i uvesti dodatne radne, obrazovne i rekreativne aktivnosti za štićenike. Kreirati sadržaje i aktivnosti za sve	Mogućnosti za rekreaciju u zatvorenom prostoru su značajno poboljšane opremanjem prostorije za fizioterapiju, koja sadrži savremenu opremu za	<u>Preporuka ispunjena u dijelu koji se odnosi na sportsko-rekreativne aktivnosti štićenika.</u>

		štićenike, uključujući i lica sa dubokim intelektualnim invaliditetom, kao i ona sa poremećajem motorike. (CPT19, ZLJPS,20MT).	vježbanje. U Zavodu se nalazi oko 40 radno sposobnih štićenika. Međutim, radna terapija nije unaprijedena, a nisu uvedeni ni novi sadržaji. Naprotiv, neki od ranijih programa su skoro obustavljeni zbog nedostatka materijala za rad, a održavaju se samo zahvaljujući dobroj volji radnih terapeuta koji se snalaze koristeći materijale iz prirode na kojima štićenici umjetnički inervenišu, praveći ikone i figure od drveta. Predlažemo da se ovi zanimljivi radovi upotrijebe kao ukrasi na zidovima Upravne zgrade i prikažu na na javnoj izložbi, čime bi Ustanova valorizovala radove štićenika i iskoristila ih da senzibilize javnost i pribavi sredstva za radni materijal. Iako je pohvalno da se prikupljaju sredstava za izgradnju platenika, ne treba zanemarivati ni voćnjak koji se nalazi iza paviljona. Održavanje voćnjaka	Međutim, <u>preporuka nije ispunjena kada su u pitanju radne i obrazovne aktivnosti</u>, jer se ne posvećuje dovoljno pažnje radnoj terapiji, iako bi ona izuzetno koristila dobrobiti i napretku štićenika i same ustanove. Takođe, lica sa teškim intelektualnim invaliditetom i <u>dalje nemaju nikave aktivnosti</u>. Potrebno je omogućiti i rekreaciju na otvorenom, što bi se velikim dijelom postiglo kroz brigu o voćnjaku. <u>Potrebno je dodatno unaprijediti i obogatiti radne i obrazovne aktivnosti i redovno snabdijevati radionice materijalom za rad.</u> ²¹
--	--	---	---	--

¹⁹ Poželjno je ponuditi štićenicima i obrazovanje i prikladni posao, čiji cilj je priprema štićenika za nezavisni ili barem autonomniji život (stav 122). Da crnogorske vlasti ulože napore kako bi osigurale sprovođenje individualnog tretmana ili planova za rehabilitaciju uključivanjem svih štićenika u aktivnosti koje su prilagođene njihovim potrebama. Postizanje tog cilja će zahtijevati angažovanje većeg broja kvalifikovanog osoblja. (stav 122) Izvještaj crnogorskoj Vladi o posjeti Crnoj Gori Komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja obavljenoj od 15. do 22. septembra, 2008.

²⁰ Da preduzmu sve neophodne mjere za izradu individualnih programa rada za sve odrasle korisnike Zavoda "Komanski most" i njihovo uključivanje u radno-okupacione terapije.

²¹ Vidjeti preporuke br.25.i 26.

			imalo bi višestruki značaj za boravak na otvorenom i radni angažman štićenika, kao i za snabdijevanje Ustanove namirnicama. Osim navedenog, primjećujemo da se fizički poslovi, poput rada u kuhinji i vešeraju, tretiraju kao radna terapija i često su jedini vid angažmana štićenika.	
23.	Direktoru Zavoda	U cilju socijalizacije lica sa intelektualnim invaliditetom više pažnje treba poklanjati slobodnim aktivnostima, obogatiti sadržaje različitim sportsko-rekreativnim i kulturno- umjetničkim sadržajima i van Zavoda. (CPT ²² , MT).	Preporuka se sprovodi u praksi, ali izlasci van Zavoda treba da budu češći i da uključe veći broj štićenika ²³	<u>Preporuka je djelimično ispunjena.</u>
24.	Direktoru Zavoda	Štićenicima pružiti mogućnost da odlučuju o onome što se tiče njih samih, poput programa i rasporeda aktivnosti, uređenja prostorija u kojima borave, kao i eksterijera ustanove. (MT)	Iz razgovora sa štićenicima smo saznali da džeparac ne dobijaju, ili im se na raspolaganje stavlja manji iznos od propisanog. Jedna od štićenica ,koja radi kao portirka na kapiji Zavoda, dobija platu u iznosu od 20 eura mjesečno, a zaposleni u kuhinji i	<u>Preporuka je djelimično ispunjena.</u>

²² Da se preduzmu koraci kako bi se svim štićenicima ponudilo, ukoliko im zdravlje to dopušta, da vježbaju na otvorenom barem sat vremena dnevno u razumno prostranom ambijentu koji bi trebalo da ima i sklonište od ružnog vremena (Stav 122.) Izveštaj crnogorskoj Vladi o posjeti Crnoj Gori Komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja obavljenoj od 15. do 22. Septembra, 2008.

²³ Ove godine je za 24 štićenika obezbijedjen boravak u odmaralištu na Ivanovim koritima u trajanju od sedam dana.

Štićenici Zavoda su u avgustu 2012. godine prisustvovali manifestaciji "Montenegro etno festival 2012.", a u oktobru iste godine posjetili su Avio kompaniju Montenegro Airlines. Članovi monitoring tima u saradnji sa Upravom su u avgustu 2012. organizovali izet na Veliku plažu. Pred novogodišnje praznike štićenici su posjetili shopping mall "Delta city". Potrebno je nastaviti sa ovakvom praksom i uspostaviti saradnju sa što više različitih organizacija, kako bi se štićenicima omogućile raznovrsnije aktivnosti.

			vešeraju ne dobijaju nadoknadu za rad.	
25.	Direktoru Zavoda	Opremiti radionice za okupacionu terapiju štićenika. (MT).	Prilikom posjete 23.03.2012. zatekli smo grupu štićenika na okupacionoj terapiji koja je uključivala pletenje i izradu tapiserija od vunenog konca. Međutim, nedostatak materijala za rad u međuvremenu je skoro doveo do obustavljanja ove aktivnosti. Postojeća radionica za izradu kartonaže ne funkcioniše zbog nemogućnosti da se proizvodi plasiraju na tržište. Ukinuta je i aktivnost pravljenja materijala za ogrijev od odbačenih drvenih "paleta", koju su improvizovali radni terapeuti, a štićenici voljeli, prema riječima terapeuta s kojim smo razgovarali.	<u>Preporuka nije ispunjena, jer nijesu uložena sredstva u opremanje radionica i, uopšte, radnu terapiju.</u> (Direktor Zavoda nas je obavijestio u telefonskom razgovoru 18. 02, 2013. da će kompletan materijal koji je potreban za radnu terapiju, biti kupljen u najkraćem roku. Takođe nas je obavijestio da je obustavio izradu materijala za ogrijev, jer smatra da ta aktivnost ne doprinosi dobrobiti štićenika.)
26.	Direktoru Zavoda	Podsticati osoblje da primjenjuje što više programa i aktivnosti u radu sa štićenicima, kako bi se povećao nivo funkcionalnosti štićenika. (MT).	Aktivnosti poput okupacione terapije treba unaprijediti i omogućiti osoblju materijal i uslove za rad sa štićenicima. Takođe, potrebno je nastojati da se kadrovskom reorganizacijom unutar Zavoda na mjesta radnog terapeuta raspoređuje osoblje koje je za to obučeno.	<u>Preporuka nije ispunjena,</u> jer smo tokom posjeta Zavodu zapazili da osoblje nema dovoljno materijala i uslova za rad, kao ni dovoljnu podršku uprave za njihove inicijative.
27.	Direktoru Zavoda	Uvesti nove terapijske metode po uzoru na razvijenije zemlje (npr.	Prilikom poslednje posjete vidjeli smo senzornu sobu, koja je, prema riječima	<u>Preporuka je ispunjena.</u>

		senzornu sobu u kojoj se terapija sprovodi izolovano od spoljnih uticaja svjetlosti i zvuka, a cilj je da, posebno kod djece, stimuliše čula. Metoda pomaže pravilnom razvoju doživljaja spoljašnjeg svijeta, kontroliše agresiju, uvodi dijete u relaksaciju.) (MT).	zaposlenih, opremljena u skladu sa evropskim standardima. ²⁴	
28.	Direktoru Zavoda	Obezbijediti boravak na moru, ili povremene izlete van Zavoda za sve štićenike/ce čije psiho-fizičke sposobnosti to dozvoljavaju, kao i njihovu interakciju sa lokalnom zajednicom (MT).	Preporuka se sprovodi u praksi. ²⁵	<u>Preporuka je ispunjena.</u>
29.	Direktoru Zavoda	Raditi na angažovanju volontera koji bi asistirali osoblju prilikom predloženih aktivnosti. Podstaci vaspitne i obrazovne ustanove, nevladine organizacije, i druge organizacije građanskog društva, kao i potencijalne donatore na saradnju sa Zavodom i štićenicima. (MT).	U Zavodu i dalje nema volontera, ali činjenica da su uslovi života štićenika značajno popravljani, da su aktivnosti NVO uključenih u aktivnosti ustanove medijski praćeni, ohrabruje inicijative ovog tipa, koje je potrebno kontinuirano podsticati.	<u>Preporuka je djelimično ispunjena.</u>
Zdravstvena zaštita				

²⁴ Direktor navodi da je u narednom periodu potrebno obezbijediti finansijska sredstva za stručno obučavanje minimum dvije osobe u Beogradu ili Zagrebu (tronedeljna obuka po zaposlenom iznosi 1 200 eura)

²⁵ Vidjeti preporuku br.23.

30.	Direktoru Zavoda i Ministarstvu zdravstva	Obezbijediti jednakost zdravstvene zaštite štićenicima Zavoda kao i ostalim osiguranicima. U tom cilju, posebno: 1) svim štićenicima i štićenicama obezbijediti zdravstvene legitimacije bez daljeg odlaganja; 2) obezbijediti odgovarajuća sredstva za finansiranje troškova nabavke lijekova za štićenike/ce koji nisu na listi FZZ, kao i drugih sredstava za liječenje i 3) obezbijediti obuku specijalističkog kadra i osoblja u KBC kako da na odgovarajući način liječe djecu i odrasle sa intelektualnim invaliditetom. (CPT ²⁶ , MT).	1) Proces dobijanja zdravstvenih legitimacija je završen za sve korisnike. 2) Stanje je nepromijenjeno. 3) Stanje je nepromijenjeno.	<u>Preporuka je djelimično ispunjena</u> , jer Zavod i dalje iz svog budžeta finansira troškove nabavke lijekova za štićenike/ce koji nisu na listi FZZ. Takođe, nije obezbijedjena obuka specijalističkog kadra i osoblja u KBC kako da na odgovarajući način liječe djecu i odrasle sa intelektualnim invaliditetom. Ipak, po riječima medicinskog osoblja Zavoda, saradnja sa osobljem KBC je na visokom nivou.
31.	Ministarstvu zdravlja	Ministarstvo zdravlja da bez daljeg odlaganja donese odgovarajuće propise i obezbijedi registraciju ambulante u Zavodu u skladu sa čl. 78 Zakona o zdravstvenoj zaštiti, koja bi značila i novu sistematizaciju kadra i njeno opremanje u skladu sa propisima.	Podzakonski akt koji se tiče registracije ambulante u Zavodu nije donesen. Prema odgovoru Ministarstva zdravlja izrada Zakona o zdravstvenoj zaštiti planirana je za drugi kvartal tekuće godine, pa je moguće da će neke izmjene obuhvatiti i odredbu člana 78. ²⁷	<u>Preporuka nije ispunjena.</u>

²⁶ Tretman lica sa mentalnim nedostacima bi trebao uključiti široku lepezu terapijskih, rehabilitacionih i rekreativnih aktivnosti, kao što je pristup odgovarajućim lijekovima i medicinskoj njezi, radnoj terapiji, grupnoj terapiji, individualnoj psihoterapiji, umjetnosti, drami, muzici i sportovima. Štićenici bi trebali imati redovni pristup prikladno opremljenim prostorijama za rekreaciju i mogućnost za svakodnevnu vježbu na otvorenom (stav 122). Izvještaj crnogorskoj Vladi o posjeti Cmoj Gori Komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja obavljenoj od 15. do 22. septembra

²⁷ Odgovor Ministarstva zdravlja Akciji za ljudska prava, od 13.02.2012.godine.

		(MT).		
32.	Direktoru Zavoda	U što kraćem roku podići nivo stomatološke zaštite i uvesti redovne sistematske preglede (MT).	Agažovan je novi stomatolog i unaprijeđena stomatološka zaštita štíćenika.	<u>Preporuka je ispunjena.</u>
33.	Direktoru Zavoda	Zaposliti doktora opšte medicine sa punim radnim vremenom, ili, kao minimum, eksternog doktora sa značajno povećanim brojem sati koje provodi u ustanovi u odnosu na sadašnju situaciju. (MT).	Direktor Zavoda nas je obavijestio da je obezbijedjena saglasnost Ministarstva finansija za angažovanje doktora opšte medicine, ²⁸ kao i još jedne glavne medicinske sestre.	<u>Preporuka je ispunjena.</u>
34.	Direktoru Zavoda	U što kraćem roku angažovati još jednog eksternog specijalistu – ginekologa (MT).	Ginekolog je angažovan i redovno obavlja preglede u novopremljenoj ginekološkoj ambulanti. ²⁹	<u>Preporuka je ispunjena.</u>
35.	Ministarstvu zdravlja	Obezbijediti povezivanje interne zavodske medicinske baze podataka u kojoj se vode medicinski dosijei pacijenata sa bazom javnog zdravstva i odgovarajuće protokole koji će omogućiti kontinuitet njihove zdravstvene zaštite bez obzira na kadrovska rješenja. (MT).	Stanje nije promijenjeno, interna baza Zavoda još uvijek nije povezana sa bazom javnog zdravstva. Vidjeti Izvještaj, strana 25.	<u>Preporuka nije ispunjena.</u>
36.	Direktoru Zavoda I	Obezbijediti odgovarajuću terapiju	Prema riječima direktora u Zavodu	<u>Preporuka je djelimično</u>

²⁸ Direktor izražava zabrinutost jer kod osoba sa adekvatnim stepenom stručne spreme, doktora opšte medicine, ne postoji interesovanje za rad u Zavodu I na raspisani konkurs se nije niko odazvao. Konkurs za ovo radno mjesto će biti ponovo raspisan.

²⁹ Krajem 2012. godine otpočela je sa radom ginekološka ambulanta. Prema navodima zaposlenih, kao i podataka datih u "Izvještaju o radu za 2012.godinu" (Izvještaj dostupan na) obavljen je sistematski pregled kod kompletne ženske populacije sa ordiniranom terapijom, laboratorijskom analizom, kao i 20% kontrolnih pregleda kod istih.

	Ministarstvu zdravlja	za štićenice oboljele od karcinoma. Zdravstvena zaštita od karcinoma mora biti i preventivna. Uključiti štićenike u obavezne skrining testove koji se sada nalaze u osnovnom paketu usluga primarne zdravstvene zaštite. (MT).	trenutno ni jedan štićenik/ca nije obolio od karcinoma. Štićenici nijesu bili uključeni u obavezne skrining testove, ali su u toku prošle godine urađeni su sistematski pregledi za sve korisnike, što podrazumijeva laboratoriju, RTG i pregled interniste. Takođe, urađeni su sistematski pregledi i ordinirana TH određena od strane neuropsihijatra kod kompletne populacije, uključujući preglede neurologa - EG, laboratorija u dijagnostičke svrhe. ³⁰	<u>ispunjena</u> , jer štićenici nijesu bili uključeni u obavezne skrining testove.
37.	Ministarstvu zdravlja	Zakonski definisati obavezu da se za lica koja umru u Zavodu vrši obdukcija u skladu sa čl. 128 Zakona o zdravstvenoj zaštiti. Neophodno je da Ministarstvo zdravlja donese pravilnik koji će propisati rad mrtvozornika. (MT).	Stanje je nepromijenjeno. ³¹	<u>Preporuka nije ispunjena.</u>
Kontakti sa porodicom i zajednicom				

³⁰ Preuzeto iz izvještaja o radu

³¹ U odgovoru Ministarstva zdravlja Akciji za ljudska prava od 13.02.2013. se navodi : Što se tiče pravilnika o radu mrtvozornika, ukazujemo da se obaveza vršenja obdukcije lica koja umru u bolnici, u skladu sa važećim Zakonom, ako nije utvrđen tačan uzrok smrti odnosi na sve bolnice , pa i specijalne, a podzakonskim aktom, koji je u izradi, bliže ćemo urediti, pored ostalog, i način izvještavanja o tim licima.

38.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja	Osnovati nezavisno tijelo koje će pratiti rad ove ustanove i omogućiti učešće roditelja štićenika u njegovom radu, kao i u Upravnom odboru Zavoda. (MT).	Stanje ostalo nepromijenjeno. Dana 3.12. 2012. godine održan je zajednički sastanak sa roditeljima tj. starateljima štićenika, na kome su upoznati sa radom Zavoda i data im je mogućnost da iznesu svoje primjedbe i sugestije.	<u>Preporuka nije ispunjena,</u> jer je potrebno bar omogućiti roditeljima da ravnopravno učestvuju u radu Upravnog odbora Zavoda.
39.	Direktoru Zavoda	Uspostaviti saradnju sa različitim organizacijama, kako bi se štićenicima omogućio sportsko rekreativni i kulturno-zabavni sadržaj, npr. organizovali izleti, izlasci u grad, odlasci na priredbe, koncerte i sportske manifestacije (CPT, ³² MT).	Preporuka se sprovodi u praksi. Vidjeti preporuku br. 23. Zabilježili smo više pozitivnih primjera saradnje Zavoda sa pojedincima i grupama građana ³³ , kako na prikupljanju sredstava za Zavod, tako i u cilju većeg uključivanja štićenika u kulturne manifestacije. Ovu praksu treba i dalje razvijati.	<u>Preporuka je ispunjena.</u>
40.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja	Organizovati javnu kampanju i uz pomoć medija mijenjati svijest društva o osobama s intelektualnim invaliditetom. (ZLJPS, ³⁴ MT).	Uprava Zavoda je uložila značajne napore da poveća transparentnost svog rada i da kroz prethodno pomenute aktivnosti utiče na promjenu svijesti građana i smanjenje predrasuda prema osobama sa intelektualnim invaliditetom. Potrebna je veća podrška	<u>Preporuka je djelimično ispunjena.</u>

³² CPT poziva crnogorske vlasti da ulažu napore ka podsticanju kontakata štićenika sa spoljnim svijetom (npr. pozivati volontere, NVO itd. da posjete instituciju) (stav 135). Izvještaj crnogorskoj Vladi o posjeti Crnoj Gori Komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja obavljenoj od 15. do 22. septembra

³³ Više o ovim aktivnostima na <http://juzkomanskimost.me>

³⁴ Da preduzmu neophodne aktivnosti informisanja šire javnosti u cilju eliminisanja predrasuda prema osobama sa problemima u mentalnom zdravlju.

			Ministarstva rada i socijalnog staranja u kreiranju javne kampanje koja bi dodatno promovisala prava ove populacije.	
41.	Direktoru Zavoda i Ministarstvu rada i socijalnog staranja	Zavod uz pomoć centara za socijalni rad i dalje treba da preduzima mjere da pospješi kontakt porodice sa štíćenicima. (MT).	Preporuka se sprovodi u praksi. ³⁵	<u>Preporuka je ispunjena.</u>
42.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja	Poboljšati kvalitet saradnje Ministarstva rada i socijalnog staranja, centara za socijalni rad, fakulteta i posebno srednje medicinske škole sa Zavodom. (MT).	Preporuka se sprovodi u praksi. Prema riječima direktora, svakog mjeseca u prostorijama Zavoda održava se sastanak sa predstavnicima Ministarstva rada i socijalnog staranja i predstavnicima svih centara za socijalni rad. ³⁶	<u>Preporuka je usvojena.</u>
43.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja	Preduzeti mjere za otvaranje savjetovališta, ambulantni za mentalno zdravlje i dnevnih centara, sa ciljem pomoći i podrške osobama sa intelektualnim invaliditetom, kao i njihovim porodicama. (ZLJPS, ³⁷ MT)	Ministarstvo je kroz projekat „Reforma socijalne i dječje zaštite - unaprijeđenje socijalne inkluzije” koji sprovodi u saradnji sa UNDP i uz finansijsku podršku Evropske komisije ³⁸ napravilo Pregled lokalnih usluga socijalne zaštite	<u>Preporuka je djelimično ispunjena.</u>

³⁵ Zavod iz svog budžeta nadoknđuje roditeljima (ili starateljima) putne troškove kako bi se pospješio kontakt porodice sa štíćenicima. 03.12.2011.godine u prostorijama Zavoda održan je sastanak roditelja t.j. staratelja i članova porodice štíćenika sa zaposlenima u Zavodu.

³⁶ Direktor navodi da je saradnja sa centrima za socijalni rad različita, da varira od izuzetno korektno saradnje, do velike neažurnosti pojedinih centara u rešavanju statusnih pitanja štíćenika. Direktor ističe da najbolju saradnju ostvaruje sa Centrom za socijalni rad Pljevlja.

³⁷ Da preduzmu sve neophodne mjere za uspostavljanje i razvijanje različitih servisa podrške porodicama mentalno oboljelih osoba, na lokalnom nivou.

³⁸ Program IPA 2010

			u Crnoj Gori u 2012. godini, koji pokazuje da je najviše usluga namijenjeno starima, osobama s invaliditetom i djeci sa smetnjama u razvoju. Neophodno je obezbijediti trajnu održivost ovih usluga i veću zastupljenost servisa podrške za odrasla lica sa intelektualnim invaliditetom. ³⁹	
Statusna pitanja i druga prava štićenika				
44.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja	Ministarstvo rada i socijalnog staranja bez odlaganja treba da donese podzakonske akte kojim će se precizno utvrditi standardi i procedure upućivanja i zadržavanja štićenika, kao i socijalnu podršku nakon izlaska iz Zavoda.(MT)	Procedure upućivanja, prijema i zadržavanja štićenika, kao i socijalna podrška nakon izlaska iz Zavoda (Izveštaj, str. 40) i dalje se odvijaju u skladu sa starim Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti iz 2005. godine ⁴⁰ i Pravilnikom o bitnim uslovima ostvarivanja osnovnih prava iz oblasti socijalne zaštite. ⁴¹ Novi standardi usluga iz oblasti socijalne i dječije zaštite, pa tako i oni koji se odnose na JU Zavod Komanski most, biće usvojeni nakon usvajanja novog Zakona o socijalnoj i dječjoj	<u>Preporuka nije ispunjena.</u>

³⁹ U odgovoru Ministarstva rada i socijalnog staranja Akciji za ljudska prava od 6.02.2013.godine navodi se da je „Najviše identifikovano usluga za stare, djecu sa smetnjama u razvoju i osobe s invaliditetom.”

⁴⁰ „Sl.list RCG“, broj 78/05

⁴¹ „Sl.list RCG“, 08/06

			zaštiti. ⁴²	
45.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja	Oformiti nezavisno tijelo koje bi ostvarilo nadzor nad postupcima određivanja staratelja, kategorizacije lica prije prijema u Zavod, rekategorizacije nakon smještaja u Zavod, kao i nad radom Zavoda. Omogućiti da roditelji štíćenika, stručnjaci i predstavnici civilnog društva koji se bave ljudskim pravima budu uključeni u rad ovog tijela.(MT)	Ovakvo tijelo nije oformljeno, a u Ministarstvu rada i socijalnog staranja smatraju da su aktivnostima koje se odnose na izradu i praćenje individualnih planova tretmana korisnika, od strane timova Zavoda, nadležnih centara za socijalni rad i Ministarstva rada i socijalnog staranja, na redovnim mjesečnim sastancima, pokrili praćenje stručnog rada u ustanovi, odnosa roditelja tj. staratelja, kao i organa starateljstva prema svakom štíćeniku pojedinačno. ⁴³	<u>Preporuka nije ispunjena.</u> Podsjećamo da nadzor ministarstva nije bio dovoljan da obezbijedi da stanje u Komanskom mostu ne bude onako skandalozno kakvim ga je opisao u svom izvještaju CPT 2008. godine. Takođe, postupci oduzimanja poslovne sposobnosti nisu bili sprovedeni u velikom broju slučajeva bez opravdanja Tako se u ovoj ustanovi dugo vremena nalaze i punoljetna lica koja još uvijek nisu lišena poslovne sposobnosti odnosno nisu stavljena pod starateljstvo. ⁴⁴ Situacija u kojoj se u ustanovi zatvorenog tipa drže ljudi nezavisno od njihove volji, a bez sudske odluke, odnosno faktički bez mogućnosti da sud efikasno odluči o zakonitosti njihovog

⁴² Iz odgovora Ministarstva rada i socijalnog staranja Akciji za ljudska prava od 6.02.2013.godine

⁴³ Iz odgovora Ministarstva rada i socijalnog staranja na dopis Akcije za ljudska prava, 6.februar 2013. godine.

⁴⁴ Iako je u Programu rada JU Komanski most za 2011. godinu navedeno da se u tu ustanovu primaju samo lica pod starateljstvom

				boravka u toj ustanovi, predstavlja kršenje njihovog ljudskog prava na slobodu, garantovanog međunarodnim ugovorima. ⁴⁵
46.	Direktoru Zavoda	Sačiniti informativnu brošuru s ciljem da se štićenici, njihove porodice, kao i zaposleni u Zavodu, upoznaju sa pravima štićenika. (MT).	Informativna brošura je urađena, ali ona sadrži informacije o samom Zavodu i uslugama koje nudi, a ne i dio koji se odnosi na ljudska prava štićenika.	<u>Preporuka je djelimično ispunjena.</u> U pripremi je brošura nevladinih organizacija uključenih u projekat praćenja poštovanja ljudskih prava u Zavodu ⁴⁶ , a koja će obuhvatiti i segment ljudskih prava štićenika i informacije za roditelje.
47.	Direktoru Zavoda	Obezbijediti veću uključenost štićenika i njihovih porodica u procese donošenja odluka koje se tiču njih samih i njihovog boravka u Zavodu (npr. omogućiti da biraju sa kim će dijeliti sobu, koje aktivnosti žele da upražnjavaju, kako će izgledati njihov životni prostor, omogućiti da predstavnik roditelja bude član Upravnog odbora	Vidjeti preporuku br.24. Zavod je u decembru 2012. godine organizovao jedan sastanak sa roditeljima štićenika, na kome su mogli da iznesu svoje sugestije, primjedbe ,zapažanja, ali to nije dovoljno da im se omogući uključenost u donošenje značajnijih odluka koji se tiču samih štićenika i njihovog boravka u Zavodu.	<u>Preporuka je djelimično ispunjena</u>

⁴⁵ Član 5, st. 1, tač. e i st. 4 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, čl. 9, st. 1 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima

⁴⁶ Brošura se takođe realizuje u sklopu projekta "Monitoring ljudskih prava osoba smještenih u ustanove zatvorenog tipa" koji finansiraju evropska komisija i Ambasada Republike Njemačke.

		Zavoda i sl.) (MT).	Slične sastanke treba organizovati i sa štíćenicima.	
48.	Direktoru Zavoda i Ministarstvu rada i socijalnog staranja	Redovno vršiti rekategorizaciju lica smještenih u Zavodu, kao i preispitivanje potrebe daljeg boravka. (MT).	Rekategorizacija štíćenika i izrada individualnih planova zaštite treba da bude sprovedena nakon procjene Radne grupe za procjenu vrste, oblika i stepena nedostataka, smetnje, odnosno poremećaja korisnika koju je Ministarstvo rada i socijalnog staranja oformilo 2011. godine. Individualnim planovima zaštite korisnika predviđeno je stavljanje pod starateljstvo ili produženje roditeljskog prava. Za ve korisnike Zavoda nadležni centri za socijalni rad su pokrenuli navedeni postupak pred nadležnim sudovima, međutim za neke od njih sudski postupak je još u toku. Isto obavještenje smo dobili i prilikom rada na izvještaju prije više od godinu dana.	<u>Preporuka je djelimično ispunjena.</u>
49.	Direktoru Zavoda i Ministarstvu rada i socijalnog staranja	Realizovati tranziciono planiranje (tranzicioni projekti: stambene zajednice, stanovanje uz podršku i poludnevni ili dnevni boravak) koje je predviđeno Programom rada za 2011.godinu JU Zavod "Komanski most". (MT).	Iako je realizacijom Master plana transformacije servisa dječje zaštite planiran razvoj niza službi koje će obezbijediti adekvatno smještanje djece u porodice i zajednicu za svu djecu koja trenutno žive u ustanovama, kao i službi koje će spriječiti dalji prijem u ustanove ⁴⁷ , ovaj proces još uvijek nije	<u>Preporuka je djelimično ispunjena.</u> jer se plan transformacije servisa odnosi samo na djecu.

⁴⁷ Izvještaj o radu za 2012.

			započeo. Potrebno je i tranziciono planiranje i za odrasle, u okviru Zavoda.	
50.	Ministarstvu rada i socijalnog staranja	Izgraditi sistem socijalne podrške za odrasla lica sa intelektualnim invaliditetom i osnovati savjetovišta, centre za radno osposobljavanje, zaštitne radionice, zapošljavanje uz podršku, i slično, kako bi se sprječavala institucionalizacija. (MT)	Profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje osoba sa invaliditetom uređena je posebnim zakonom ⁴⁸ i pratećim pravilnicima ⁴⁹ koji propisuju i formiranje Komisija za profesionalnu rehabilitaciju pri biroima rada. <u>Komisije, koje vrše procjenu invaliditeta, preostalih radnih sposobnosti i mogućnosti zapošljavanja, pri biroima rada, postoje tek od jula 2012. godine, a u Podgorici tek od decembra 2012.⁵⁰ godine.</u> Pored toga, i dalje nedostaju servisi koji bi omogućili primjenu zakona, naročito kada je riječ o osobama s intelektualnim invaliditetom.	<u>Preporuka nije ispunjena, jer se dosadašnji naponi Vlade na izgradnji sistema socijalne podrške odnose samo na djecu, a ne i na odrasla lica sa intelektualnim invaliditetom.</u> -

Zaključak

⁴⁸ Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom ("Sl.list RCG br,49/08,73/10,39/11)

⁴⁹ Pravilnik o uslovima i kriterijumima za utvrđivanje procenta invaliditeta, radne sposobnosti i mogućnosti zapošljavanja i Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o sastavu i načinu rada Komisije za profesionalnu rehabilitaciju.

⁵⁰ Iz odgovora Ministarstva rada i socijalnog staranja na dopis Akcije za ljudska prava, 6.februar 2013. godine.

Pohvaljujemo napore Javne ustanove Zavod "Komanski most" i Ministarstva rada i socijalnog staranja na ispunjavanju preporuka iz našeg prethodnog izvještaja, a posebno onih koje je 2009. formulisao CPT na osnovu posjete Zavoda u septembru 2008. godine koje se odnose na unaprijeđenje uslova života štićenika, rekonstrukciju i adaptaciju paviljona i kuhinje, povećanje broja osoblja koje je u direktnom kontaktu sa štićenicima, nedopustivost fizičkog i psihičkog zlostavljanja i vezivanja štićenika itd. Opremanjem ginekološke ambulate, nabavkom medicinskih i ortopedskih pomagala i angažovanjem 4 specijaliste iz oblasti medicine, značajno je unaprijeđena zdravstvena njega štićenika. Opremljena je sala za fizioterapiju sa savremenom fitnes opremom i angažovan fizijatar. Značajno je unaprijeđena transparentnost u radu Ustanove i uloženi napor na uspostavljanju kontakata sa spoljnim svijetom i porodicom štićenika.

Pohvaljujemo otvorenost direktora, gospodina Vasilja Dušaja za saradnju sa našim timom, kao i lično zalaganje da mobiliše zajednicu u prikupljanju sredstava za Zavod. Tako je Zavod dobio čak i savremenu senzornu sobu, koju smo u prethodnom izvještaju naveli kao primjer dobre prakse u radu sa djecom oboljelom od autizma. Saradnja sa zajednicom i udruženjima građana je imala uticaja i na podizanje svijesti društva o populaciji smještenoj u Zavodu, pa je sve više ljudi dobre volje i organizacija koje žele da pomognu ovu ustanovu.

Ono na čemu još treba raditi jeste:

- unaprijeđenje okupacione terapije i radnog tretmana štićenika koji je i dalje na istom nivou kao i u periodu kada je sačinjen prvi izvještaj monitoring tima, iako je u pitanju ključna komponenta za dobrobit i napredak štićenika i same ustanove .
- tranziciono planiranje i stvaranje uslova za stanovanje uz podršku za odrasle štićenike unutar Zavoda;
- osmišljavanje aktivnosti i za nepokretne štićenike;
- veće uključivanje samih štićenika i njihovih roditelja tj. staratelja u rad Zavoda i proces donošenja odluka koje se tiču i samih štićenika i rada ustanove;
- briga o zaposlenima i potrebi da se podstaknu i motivišu kroz pružanje mogućnost da svojim preporukama unaprijede rad sa štićenicima beneficije, obuku, stručnu superviziju i podršku stručnjaka;
- dalje unaprijeđenje razumijevanja ljudskih prava štićenika ove ustanove koje podrazumijeva pravo na human odnos zaposlenih i poštovanje njihovog dostojanstva, prava na privatnost i pravo na donošenje odluka i samozastupanje u mjeri u kojoj je to najviše moguće.

- Ministarstvo rada i socijalnog staranja treba da uloži dodatne napore u rešavanju statusnih pitanja štićenika. Neophodno je u što kraćem roku donijeti Pravilnik kojim bi se preciziralo upućivanje, prijem i zadržavanje štićenika, kao i socijalna podrška nakon izlaska iz Zavoda. Takođe, potrebno je oformiti nezavisno tijelo koje bi ostvarilo nadzor nad postupcima određivanja staratelja, kategorizacije lica prije prijema u Zavod, rekategorizacije nakon smještaja u Zavod, kao i nad radom Zavoda.

Smatramo da je JU Zavod "Komanski most" započeo proces pozitivne transformacije od ustanove u kojoj su se dešavala drastična kršenja ljudskih prava, ka ustanovi koja brine o svojim korisnicima i promoviše njihova prava u zajednici.